

յանձնարարութիւնը ձեռադրեց Տաննելով, ձեր վրայ ինկածները պատրաստեցէք եւ ձիւորն անմիջապէս ըստ օրինի եւ ըստ պաշտօնի զգեստաւորեցէք. իսկ ոտանաւորները պատրաստ բռնեցէք մինչեւ որ ստոր վրայ կարգադրութիւն եւ հրաման տրուի:

“Ասկից զատ, ձեր վրայ ինկած է ձմեռուան զինուորաց բնակութեան (Hyberna) գումարին մասէն 175 ռենական ֆլորին. — եւ վերոյիշեալ զինուորաց համար հարկաւոր հանգերձանքները գնելու համար 16 ռեն. ֆլորին եւ 55 քոնդր. Աս ստանի ալ հաւասարապէս ստորաբաշխելով” — ապա երդնին ըստ օրինի գուրս առնելով — գաւառական գործակալութեան (Commisariat) կարգադրութեանը համեմատ՝ հոն զրկեցէք:

“Տուեալ Գրանսիլուսից թագաւորական իշխանութեան կառավարութեան կողմէն:

“Ի Սիպին յամի Տեառն 1742. Ապրիլ, 21:

Վ. Ց. ՎԱՆԵՐ յ. ժ.
կառավար.

Գարսիւ Աւսիսեց.:

ՅՈՂՃ. ԱՍԾԾՈ

(Շարձակիւն)

Գ Ա Մ Ի Ք

(Շարձակիւն)

2.

Ինչպէս ամէն միւս ազգաց ժող՝ որոնք համաշխարհական հաղորդակցութեան վառարանէն հեռու ինկած են, նոյնպէս հին եւ նոր կապագողովկացւոց ժող կը սենսնեն իրստ պահպանողական նկարագիր մը: Ըստ ակամայ կ'ընդունին կամ կը թողուն հինաւուրց հեթանոսական սովորութիւնները, ակամայ՝ հին պարսկական կրօնը, ակամայ՝ յունական-հռոմէական քաղաքակրթութիւնը, բրիտանեութիւնն ու արիւսականութիւնը, ինչպէս որ պիտի տեսնենք յաջորդաւ:

Կապագողկեան հինգերորդ արքայն՝ Արիարթէս Եւսերես փիլիպատոր՝ արքեամար անին իշխան մըն էր, որուն արթուն, հաստատուն եւ անշահասէր վարմունքն զրացնելուն ակնածանք կ'ազդէր, եւ կապագողկեան ազդեցութիւնը տարածեց մինչեւ Յիգրիսի արին ու Պրոպոնդեսայ ծովը: Ասկայն արդէն իւր մահուանէն (130 Վ. ք. զԷ.) ետքն սկսան խռովութիւնք՝ որոնք Գամրաց անկախութեան կորուստը

պիտի բերէին: Նոյն իսկ իւր Նիսաս կինն իւր հինգ որդիքն՝ որոնք իրեն համար շատ շուտ չափահաս կ'ըլլային, մեշտեղէն վերցուց:

Ցափաստաններէ եւ լեռներէ շրջապատուած, ծովէն հեռու ինկած՝ բայց արդ պիտաւրէն ամէն կողմանէ ամբար բերդերով ծածկուած, կապագողկիա փրքուն Ասիոյ այն մասն եղաւ որ ամէնէն ալ բացուեցաւ յառաջ քաղաքակրթութեան եւ քաղաքային վարչութեան հանգամանաց առկելու երկուքն ալ մուծեց Արիարթէս Ե: Այս իշխանն իւր փոքրակից երիտասարդութեան ժամանակ շատ աշխարհներ շրջած էր, Իտալիա եւ Յունաստան այցելած, ուր ամենական քաղաքացիութեան իրաւունքն ստացած էր եւ կարենազէս փիլիսոփային հետ անձուկ կերպով բարեկամացած: Իւր արքունիքը կանչեց յոյն արեւսագէտներ եւ գրագէտներ, եւ իւր պետութեան երկու մեծ տեղերէն՝ Մասիա եւ Տիանա՝ տեղեցեց քաղաքներ յունական նախագաղափարին համեմատ, որոնց առաջինը մինչեւ անգամ հարանգասի օրէնքն ընդունեցաւ: Բայց յունական քաղաքակրթութեան հետ կապագողկիա մասն անմիջապէս նաեւ յունական մոլութիւնները: Որոհիւնէն բռնաւորն որ իւր թէ Արիարթէսի եղբայրն էր, Պահինէէն՝ իւր մեծցած էր, հեռք բերաւ յունական թուլամորթութիւնն ու բազմանք անկիւրջ շուշայտութեանց եւ անտաօթ առարանաց: Ի մայր խոնարհոյ հեղինակածութեան այս զեղծմունքը շուտով ընդգնական եղան Գամրաց, եւ այսպէս կապագողկեան ազնուականութիւնը հաստատութեան յառաջ փառութիւնը ճանչցաւ: Այս ազնուականաց մասին՝ որոնք հարստութեամբ արքայէն ալ զրեթէ գերազանց էին, կը խոսի Կիկերոն թէ Արքային երկու կամ երեք բարեկամները շատ հարուստ են, բայց այնպէս խնամով կը պահեն իրենց ունեցածն ինչպէս եւ կամ զուն. (Cicero ad Att. 6, 1, 3 amici regis duo tresve perdivites sunt, sed ii suum tam diligenter tenent quam ego aut tu.) Ծանօթ է Ուլարատին այն տողը թէ՝ Գամրաց արքայն հարուստ է գերիներով՝ բայց ինքը զրոյժ չունի. (Horatius Ep. 1, 39 Mancipii locuples eget aeris Cappadocum rex.) Երբ Թեմիս Գիգրգասայ իշխանութիւնն եւ իւր պոնդական-հայկական պետերազմները Հռոմայեցւոց դէմ՝ ծառայի մը պէս փայլեցան ու անցան, բովանդակ Յառաճողիկան Ասիա Հռոմայեցւոց ներքեւ ինկաւ: Յայտնի է որ կապագողկիոյ մասին ազդիւններն այս ժամանակ ամէնէն աւելի առատ

կը հոսեն: Սակայն ամենալուսնի է այն՝ զոր Ստրաբոն մեր առջև կը դնէ, թէ եւ իւրեակարագրութիւնը գրած է Միհրգասէն գրեթէ դար մ'ետքը: Ստրաբոն կը վկայէ որ տակաւին իւր ժամանակն աւերակներով եւ ամայացած դաշտերով լի էր երկիրը, որոնք երկարատեւ մեծ պատերազմին արդիւնքն էին: Այսու հանդերձ պատմագիրները պահանք են այն հարցման յիշատակը, զոր ունեցաւ հռոմէական բանակն երբ 72ին (ս. թ. դ. ք.) գաղափառական երաշխիս տափառստանէն ժողովոյն զոտարագեղ գաշտավայրքն, ուր գեղ գեղի քով կեցած էր եւ ուր արքան, գերիներ ու զգեստներ այնպիսի առատութեամբ կը գրանուէին որ լեզգիոններու շափաղանց ուրախ զինուորներն իրենց աւարը չէին այլ եւս վաճառեր: (Ապպիան.՝ Միհրգ., 72. Պրոտաքթոս՝ Ղուկուղ., 14.) 2ի կը բուծուէր գրեթէ ամեն կողմ՝ ինչպէս այսօր ալ, բայց զլուսնորարար փոքուն Հայոց բարձրագաւառը, բայց ասորի պոնտական ձիերուն ցեղընեւազ յարգի էր կապագաով կան ցեղէն: Նոյնը կը պատմեն քրիստոնէսայ Ս. Հարեն ալ, ինչպէս պիտի տեսնենք: Ալփիփոն (Alkiphron Ep. 2, 2, 5) եւ Եւլիան (Julian Ep. 3, 2) զԳամմադիան կը նկատեն իրբեւ բարբարոսի մը նախաստիպը: Գամմադ մասին տեսութեան եւ գիտահամանեցնող տարբերութիւնը կը տեսնենք նաեւ յետոյ քրիստոնէութեան ժամանակ՝ մէկ կողմանէ բնիկ Ս. Հարց եւ միւս կողմանէ հեռաբնակ Խիլոկոմոնի Պետրոսայցի մէջ: Միեւնոյն ժամանակ երբեք չզգականցաւ երկրէն աւազակութիւնը. կուր ու մարգատպանութիւն առօրեայ բռններ էին: Ինչպէս այս օրս հազար քաղաքներու երկիր կը կոչուի, այն ժամանակ ալ Ամասիոյ շրջակայքը գաւառ մը հազար գիւղերու երկիր կը կոչուէր (Chiliokomon, Հազարագիւղ առ Ստրաբ. ԺԲ, 3, 39), եւ Մուրնեա Աղիւսէն անդին կատարած միակ տապասակի տանն կործանեց 500 գիւղեր (Ապպիան՝ Միհրգ., 65.) ինչպէս նաեւ այսօր Նիւշէնէն, Միւրնեան, Խուրիւր, Նոյն ժամանակ ալ յիշեալ տեղերէն օմանք խմբուած էին ժողով մը շուրջը՝ որ միշտաբարդի տեղ կը բռնէր (Սարգիս, Ամասիա). ուրիշները՝ հռոմէական սրբափայտներու շուրջը որոնց պաշտպանութեան ներքեւ էին աւաններն ու բնակիչները (Ջեւա, Կոմանտ):

(Բաւանէ՝ Փոքուն Ասիոյ Նոր Ստրաբոնը՝ իւր մեծ առեւ նախորդին համար կ'ընէ՝ Ստրաբոնի Փոքուն Ասիոյ նկարագրութեան նկատմամբ իմ ընդհանուր տպագրութիւնն է՝ թէ իւր համառօտ ներգրաւութիւնը հրաշքէ կերպով քչորեալ են, եւ տխրաստեօր մը համար հրաշքէ կերպով պայծառ):

Յամաքային կապագադովկան՝ Պոնտոսի եւ Ասորոց հռոմէական նահանգաց վերածուելէն վեր՝ Հռոմայեցեաց իշխանութեան ներքեւ էր, իսկ 17ին (Յ. ք.) գործարարուեցաւ Գամմադ պոնտական ալ վերջնական. միայնով՝ որ շատոնց որոշուած էր, եւր Արքեպիսկոպոս որ 36ին (ս. թ. դ. ք.) զաճ ելած էր, Հռոմ կանչուեցաւ եւ իրեն ծնունդուեցաւ որ դադարած է իշխելէն: Արքեպիսկոպոս յարակիցքն, կ'ըսէ Մոմենէ (Հռոմ. Պոմ. Ե, 306) հեղինակաց էր: Կեսարիա մայրաքաղաքը՝ հին Մոսսակը, որ Փուրգական Ապամեայի պէս՝ արեւմտեան եովփանց եւ Նիքիտոսի շրջակայ աշխարհաց մէջ ընդարձակ առեւտրի հաղորդականութեան միջնավայր մըն էր, եւ հռոմէական ժամանակ ալ՝ ինչպէս տակաւին նաեւ այսօր՝ Փոքուն Ասիոյ ամենածաղկեալ առեւտրական քաղաքներէն մին, Միհրգասեան պատերազմներէն վերջը ոչ միայն կրկին շինուած էր Պոմպեոսի հրամանաւ, այլ հաւանօրէն նոյն իսկ այն տանն քաղաքն էր քաղաքային իրաւունք յուճական ձեւով: Եւսոյ յայտ է Յիւնայէն յունական քաղաքային իրաւունք ստացաւ նաեւ Մուրիոս կոչուեց այն կապագադովկան գիւղը՝ որ անոր կից մնած էր, Փաւստինոպոլիս յորձորուելով: Այս ժամանակ արդէն Գամմադ յունաբէն սկսած էին խօսիլ. բայց գամմադի ուսանողներն տուիշ տեղեր շատ բան կրէն ասիական էին իրենց բոլոր շնչաւ եւ արտաբերութեան ու շնչաման թերութեանց համար. իսկ երբ աստիկներէն խօսիլ կը սորվէին՝ իրենց հայրենակիցք բռնազօրօսի կը գտնէին այն լեզուն: Պաւստինոս կեսարացի (առ Փիլոստրատոս՝ վարք Սոփիստաց. Բ, 13)՝ Հերոդէս Աստիկոսի երեսը կը զարնէ անոր թերութիւնըն եւ թանձրալեզու կը կոչէ զանի, վասն զի՝ ինչպէս որ զապագադովկացեաց քով սովորական է բաղաձայններն իրարու կը կապէ, երկարները սուղ՝ եւ սղերն երկայն կը հնչէ: Միայն յետոյ քրիստոնէութեան ժամանակ Եւլիանու կայսեր ուսումնակիցները՝ Գրիգոր Նազիանզացի եւ Բարսեղ Կեսարացի՝ լուսադոյն համբաւ մը տուին կապագադովկան անուան: Գամմադի միակ յիշատակարաններն՝ որոնք իբր միհրգասեան շրջանին կրնան հասնիլ, են ժայռափոր գամմադներ՝ բոլորովին հեւնական զարդերով պնտուած: Երկրին մէջ յունական ոգւոյն եւ յոյն լեզուին զարգացման կարեւոր նշաններէն մին ալ այն է որ Միհրգասեան իշխանութեան աստին ներքնաշխարհին շատ տեղերը՝ Կոմանա, Գազիւսա, Կապիւրա, Պիմպիսա, Յալարա, Թողով Նաեւ Ամասիան ու Լուդոփ-

կեն, պղնձի գրամեր գրողներն յունարեն վերա-
տառութեամբ եւ պատկերներով՝ որոնք մեծա-
մասամբ առնուած են Պերսէոսի գրուցէն: Եթէ
նկատենք երկիրը Հռոմայեցի ոգ ժամանակ քաղա-
կրթութեան տեսակէտով, երկու իրողութիւններ
ակնյայտի առ ճշնա կ'ըլլեն, Քրիստոնէութեան
մուտքն ու Հին յիշատակարանաց կողպատուիլն
ու կործանիլը:

3.

Ասոր Հետեւութեամբ Կապպադովկիոյ
տեղագրութիւնը փորձն Ասիոյ աշխարհագրու-
թեան ամենն գծուարին խնդիրներէն մէկն է:
Արգէն Մորգանն՝ որ Բարթի ուղեկիցն էր,
հաւանքեամբ աշխատած է այս նկատմամբ, եւ
այլեւայլ նշանաւոր իրողութիւններ յերեւած
Հանած: Մենք հոս կը շատանայ լուսարժեքն ու
այս տեղերն զոր կը յիշեն Սարարուն եւ Ս. Հարը,
կամ որոնք մեր բուն ուղեգծին վրան կ'իյնան:
Այս մասին ընդարձակ խօսած են՝ Թամսէյ իւր
փորձն Ասիոյ պատմական աշխարհագրութեան
մէջ, (Ramsay, historical Geography of Asia
Minor), եւ Հոգարթի՝ «Լոր եւ Հին ուղիներ
Արեւելու» (Hogarth, mod. and ancient
roads in East. 1893 Lond. R.G.S. III, 643.)
Բայց կը ցայտաբան շատ բան ընելու՝ ցանցն
անդորարընելու համար: Տեղագրական գծաւա-
րութիւնքն լուսաւորելու համար ոչ միայն պատ-
մաբանի օգնականութեան պէտք կայ, այլ նաեւ
ձեռն ի ձեռն արեւելցիւ եւ Հին Կապպադովկիոյ
լեզուին ամեն ճանցորդաց հաւաքուն ալ, որուն
հազիւ թէ սկզբնաւորութիւնն անգամ եղած է
ցայժմ: Սարարուն (գիրք ԺԳ.) որ ինքնին գամ-
րացի մըն էր, յաճախ կը շեշտէ Կապպադովկեան
լեզուին գոյութիւնն անհաւալը: «Դեւ Կապպա-
դովկիա», կ'ըսէ, շատ մասերու բաժնուած է եւ
զանազան փոփոխութիւններ կրած: Մասնաւոր
անոնք որ Դիւ-նոյն վրան կը խօսին, սահման ու-
նին հարաւուն կիլիկեան կողման Յաւարը: Եւ
րեւելքէն՝ Հայաստան եւ Կողքին եւ միջանկեալ

այլեւայլ լեզուներով՝ ազգերը: Հիւսիսէն՝ Եւ-
քսիոս մինչեւ Հայկի բերանը, եւ արեւմուքէն՝
Պարիզագոնիացոց եւ Գաղատացոց ազգերն որոնք
Պարիզագոնիան են, մինչեւ լիկաւանացիքն ու Կիւ-
լիկեցիքն որ իւրեանցին կ'ըսեմք: Անոնց
մէջ՝ որոնք նոյն լեզուն կը խօսին, Կատանալիքն
սկզբունք վեր անջատ եւ Կապպադովկացիներէն
տարբեր ժողովուրդ մը կը նկատուին, եւ Կապ-
թու համարին մէջ Կապպադովկիայէն տարբեր կը
հաշուուէր Կատանալիա, յետոյ Եփրատ եւ ան-
գին եղող ազգերը: այնպէս որ Մեկտունէն ալ
Կատանալիայի կը համարուէր՝ որ վերջնայն եւ
Եփրատի մէջ կ'իյնա եւ մինչեւ Կոմագենէն կը
հասնի: Բայց Մեկտունէն Կապպադովկիոյ ասա-
նորդ ժողովուրդն է, երկրին տան կուսակալութեանց
բաժնուելէն վեր: Վասն զի Արեւելայունն յա-
պաւ բաժնած են Կապպադովկիոյ պետութիւնը,
եւ Մեկտունէն՝ Կատանալիայի հետ՝ այս տանն
մասերուն մէկն է: Իմ ժամանակս (— 63 Վ.
Ք. մինչեւ 19 Յ. Ք.) այս երկուքին իւրաքան-
չիւրն ալ իւր յատուի կուսակալն ունէր: Բայց
որովհետեւ տանը եւ Կապպադովկիացոց մէջ ոչ
լեզուն եւ ոչ սովորութեանց որեւէ տարբերու-
թիւն կայ, իրենց ցեղային տարբերութեան
հետքերը զարմանալի կերպով բոլորովին անհե-
տացած են: Թեպէտ բաժնուած էին, բայց Ա-
րիարութեւ՝ Կապպադովկիոյ առաջին թագաւորն՝
իւր պետութեան հետ միացուց:»

Սարարուն Հետեւեալ կերպով կը ստու-
րագրէ իւր հայրենաց պատմական զարգացու-
թիւն ժամանակն. «Մակրոնացիք որոնք Կապպա-
դովկիան Պարսիկներէն երկու սատրապութեանց
բաժնուած գտան, մասամբ կամաւ մասամբ ա-
կամայ թողուցին որ սատրապութիւնքն թա-
ղաւորութեանց փոխուին, որոնք մին իւր Կապ-
պադովկիան՝ նաեւ Կապպադովկիոյ Յաւարն կամ
Մեն Կապպադովկիա՝ կը կոչուէր. միւսը՝ Պոն-
տոս կամ՝ նաեւ Կապպադովկիա Պոնտոսի: Մեն

1 Լեզուսան այս գծաւորութիւնքն արգէն Կար-

էթիս (իւր յատու իւրեան գրոց մէջ՝ Πανσοδοιον συ-
γροη, Έλληνοκαππαδοκικόν λεξικόν, Զփաւիս 1886) Նա-
նցած է պարսէլ՝ ընդհանրով մեծ Խաւանալի մը հայտնի
տարբերութիւն: Երկուքն զարեմած է նաեւ Ս. Խարոյի
գրութիւնն, որուն մէջ Ս. Հարը կը հաստատէ որ նոյն իսկ
իւր օրերուն սակաւին Կարթի գամրացի լեզուն, ի Խաւան
ποδός τοῦς λέγοντας μὴ συναρμυμείσθαι եւն'իւրէ՝ Անհար
է տեւալն լեզու: այլապէս ըսել թէ նաեւ ուղի (οὐδὲν
δυστάτον ἐτέρας εἰσέναι τῇ ἐχχωρίῳ φωνῇ πᾶν ἐθέλω-
σιν, եւն'ի)

2 Կատանալիա՝ կիլիկիոյ մասն էր, ինչպէս Հերոդո-
տոսէն (տ. 72 եւ 8, 52) գրեալն էր:

1 J. Anderson, the road-system of Eastern Asia
Minor with the evidence of Byzantine campaigns. J. of
Hell. Stud. 1897, p. 22 ff. Փորձն Ասիոյ պատմութեան
ամեն ջրհիսն ամենն գիտութիւնն օգնելու կը հօգեմ
տրեւանքն զէպ ի Կատարիա-Մամսի՝ որ յետոյ Պարսաց
Մարտապարտն եղաւ. եւ անկէ կը Երզնայ արեւելք
կ'ըսէ եւ հարաւ: Սերաստիո երկրորդ կենդանի մը կը
կազմէ համեմատութեամբ Կենտրոնի երկրորդական նշանա-
կութեամբ. եւ արեւելեան փորձն Ասիոյ ուղիներու բաժնա-
գակ գրութիւնը գիւրդն կը նկարագրուի եւ Կապպադ
կը հաւելցուի թէքն այս երկու քաղաքներն առնուի իրեն
մէջնակեալ:

կապագողովկիդ արդի բաժանումը չենք գիտեր տակաւին. վրան զի Արքեղայոսի մահուանէն ետքը կայսրն (Յիսերիոն) և Սենարոս որոշեց որ հռոմէական նահանգ մը լըայ: Արքեղայոսի եւ նախորդաց ժամանակն երկիրն¹ (ինչպէս ըսուեցաւ) տանն կուսակալութեանց բաժնուած էր, որոնց հինգը Ցարոսի ոտըը կ'իյնան՝ Մեղի-տենէ, կատաւորան, կիլիկիա, Յիսերիոսի եւ Գարսաւրիոսի. միւս հինգը՝ Լաւիստենէ, Սարգարուստենէ, Սարուսենէ, Գամանենէ, Մորիմենէ: Արքեղայոսէն յառաջ եղող արքայից երկրին վրայ աւելցուցին Հռոմէացիք մետասաներդգ կուսակալութիւն մ'ալ, կիլիկիոյ մասն՝ կատաւ-բայայի եւ Կիւբիստայի շրջակայքն մինչեւ Դերբէ, որ Ասիական տաւալակն կը վերաբերէր: Իսկ Արքեղայոսի տունն նաեւ լեռնոտ կիլիկիան ելեւայի (Eläusa) շրջակայքն եւ Ծո-վահինաց բոլոր տեղերը: Անտիտուրոսի մէջ կան խորունկ եւ նեղ հովիտներ, որոնց մէջ կ'իյնայ նաեւ Կոմանեւ եւ Ենիւլի (Enyo) մեհանը, զոր Մ-յի² մեհան կ'անուանեն: Գաղաքը բաւա-կան մեծ է: Բայց բնակչաց մեծագոյն մասն են ոգնւորեալքն ու մեհնի պատաստորքն՝ Բնա-կիւնեը կատաւորանցիք են, եւ թէեւ արքային ներքեւ են, սակայն աւելի քրմայեանն կը հնա-ղանգին: Ասիկա տերն է մեհնին եւ մեհնա-սպասկաց, որոնք իմ ներկայութեանս ժամանակ 6000էն աւելի էին, այր ու կին: Մեհնին շրջակայքը շատ հող էր, որուն եկամուտըը քրմայեալք կ'առնու. ասիկա կապագողովկացւոց քով թագաւորէն վերջը երկրորդն է. մեծաւ մասամբ միեւնոյն տոհմէն էին թագաւորներն ու քրմերն: Արտեմիս Տաւրոպոլոսի (Artemis Tauropolos) պաշտոնը կ'երեսայ թէ Տաւրեան Սկիւթիայէն հոս բերած է Որեստէս իւր խի-գնիստ քրոջ հետ: Անիկա հոս իւր սգոյ ները (xóμῃ) թողուցած կ'ըստի, որով քաղաքն իւր անունն առած է: Այս քաղաքն կ'անցնի Սա-րոս (— այժմ Սէչուս —) գետը որ Տաւրոսի կիւներէն դէպի Կիլիկիոյ պաշտակալքըը կը կորէ կ'անցնի եւ մերձակայ ծովը կը թափուի: Երրորդ աստիճանն ունի՝ Արամադայ³ որ Բափոյս կը

կրուի, մեհնին քրմայեալք, ոչ նուազ քան միւսն եւ նոյնպէս նշանաւոր: Հոս լնակ մը կայ արի ըրդ, տարածութեամբ մեծ ցամաքային լճի մը շափ, շրջապատուած բարձր, սեպ անիւրով, այնպէս որ օտնդուներով վար կ'իլեցուի. կ'ըստի թէ բույն ոչ կ'աւելայ եւ ոչ ալ տե-սանելի ելք մ'ունի: Սակայն քաղաքը շտեմնի ոչ կատաւորանի գաշտակային եւ ոչ Մեղի-տենէ, բայց ամուր բերդեր լեռներուն վրայ՝ Ալամուր եւ Գատտարկում, զոր կը պատէ կար-մայոս գետը: (— Ալամուրայի գիրը տարա-կուսական կը մնայ կատաւորանի եւ Մեղիտենի մէջ. իսկ Գատտարկումը կը փնտռէ Ռամսէ: Սամանտի-սուի վրայ Եկրեկի մօտերը: —) Կայ նաեւ Կատաւորանեան Ապոլոնի մեհանը, որ մե-ծայարգ է բոլոր Կատաւորանի մէջ եւ զոր օրինակ առած են: Նոյնպէս միւս կուսակալութիւնքն քաղաքներ չունին, իսկ ի երկրորդն: Սարգա-րուսենէ նահանգին մէջն է Հերպա քաղաքիկը եւ Կարմալոս գետը՝ որ նոյնպէս գէպի Կիլիկիա կը հոսի: (— Ռամսէի Հերպան կը գնէ Կեսա-րիայէն գէպի ի Մեղիտենէ տանող ճամբան վրայ, եւ Կարմալոս գետը կը համալրէ Սամանտի-սուս —) Ուրիշ կուսակալութեան մը մէջն է Ար-գոս, ամբողջ մը Տաւրոսի վրայ, եւ Նորոս՝ այժմ Ներուստոս (Neroassus), ուր Եւմենէս գիմադրեց երկար պաշտարան մը: Նորագոյն ժամանակ հոն կը պահէր իւր գանձերը Սիսիննոս՝ որ կապ-պագողովկիդ իշխանութեան վրայ դիտաւնեք աւ-

մանայ բաժանութիւն. երրորդ Արամադայ Բազիստի քր-մն: Յանգուգ կ'երեսայ ենթադրութիւնն «Բապոյս» (Bayain) փոխառն «Գալիէ» (Galix): «Բա» (Baga) հնդ-կարեկերէն բառ մըն է Առաստայ նշանակութեամբ (ստե-րամէնի 347): փոխգործէն մէջ Ջեւ-Բափոյս (Zeus Ba-geios) կը կուսի փոխգործէն դէպի երկին, զոր Յոյները նշանագրեցած են Ջեւի հետ, զոր կը պատուեն մերթ իւր Գեւ-Գալիս Ջեւ (Փոնյուսի) մերթ իւր Ջեւ Բափոյս (Bayaios): Առաջինը առ ձեռքերէն (μάστιγος, μάστιγος, polus, ταχὺς սարկուրեւոր): Արեւն (dial. 2, p. 567) կը համեմատէ Մափոյս (Μαφίος) հետ, որուն կողքի յոյն խօսիչ մեծիկոս Երրորդը միջնադարեան թիւնը՝ ΒΑΓΩΣ xóστος deçtos ... μάστιγος (Ա.Մ.Ու. պատմա-հայտ... իմա-րդ) է: Դուռն լեռնալան քաղաքի անունը Բափոյ կոմ-Բափ- (Bárys) Գալիէն զերիկը կը յիշէ՝ Anon. Ambros. 22 Laur. 1, 78 (= Schoell-Studemund. Anecdota, II, 265-6): Արամադայ նոյն է անտիկութեանը bbgag, պարսի, baga, որուն երէն bogu (— անը, քաղ) բառն է Ենոս Բափ- (Bazis) զոր Կապուտէն կը յիշէ, կ'իյնայ Տիսիսիոսի դաւաճի մէջ, եւ Յիստոսի մաս Ասմաբայ (Asmabaios, կամ Արամադայ) առ Փիլիստոս: Կարգը Ապուլ, 1, 1, 4 եւ Ամմանա իւր, 6): Արամադայ նիստն էր-:

1 Այս կողմէն այս աղաղակի թիւը իւր լնակն պարտութիւնը հաստատեց մեզ Esoul անուն տնին ի Բալուս, եւ զիստն ընդարձակութիւն կ'արտաբայէ է. (Wilson, Murray's Asia Minor, 1895, p. 180.)

1 Ռամսէի Սարոսին այս բաժանան կը հետեւի ընդհանր Կապուտէն եւ Կիլիկի (էջ 283.)

2 Այսպէս կը կարգադրէր Կարսի, Գորիսիցի եւ Լեւիդի հետ, որ Μήν Թαυράκου, Գիւսհույն Մ- (Mā) է. Անտիոս (Αντίτις) բաղաձայնի զուգահեռ նախնաւ է:

3 Հոս թերեւս մէկ (ինչպէս Գորիսիցի Գալիէ) չեմ կ'ըստ գտնել եւ ոչ ալ գտնաւորութիւն մը, երբ Սարոսին խաղաղութեան յիշիւ հետեւեալ կը հաշուենք պատույ առաջին աստիճանը՝ թագաւորին, երկրորդը՝ Կա-

ներ: Իրենն էր նաեւ կազմեա՝ իւր աթոռա-
նիսան որ քաղաքի մը սեպն ունի, — Ռամսէյ
զկազմեա կը գնէ արեւմտեան սահմանն ի քա-
մանէն, նշնպէս Նորա եւ Արգաս, զոյգ մը առ-
րոցներ, Նորա՝ Արգասն ունիլ գէղ ի Տիւսիս՝
Էրեճիկառոյն զառիճափնեան վրայ կամ Հա-
սան-տաղի վրայ Հեղիւ-տեղի ի իւր: Անուանց
կրկնածուութիւնը կը ցուցնէ յաճախ Տիւս
կապագոյնիսան բառի մը յաճախութիւնը: Բա-
ղաւերաւ. պահելէն կրնայ գուշակուիլ որ ար-
գէն այն առնեալ քաղաքները յաճախ կը գործ-
ածուէին ընտելութեան:

Վիւսանեան սահմանին վրայ կ'իյնայ,
կ'ըսէ Սարաբոն, Գարասաւ, որ գիւղանան
քաղաք մըն է,³ որ սակայն երկրին մայրաքաղ-
աքն եղած ըլլաւ է երբեմն: Մորիմեն կը
գտնուի զինաստի Զեւոյ մէջեանը, գիւղով
մ'որ 3000 մէջնաստիսի ունի եւ շատ ար-
գասաբեր շրջակայքով՝ որ քրմին տարեկան
15 տաղանդ (իւր 50.000 մարդ) կը բերէ: Աս
ալ զիսեան քաղաք է, ինչպէս կոմսայնը, եւ
անկէ ետքն երկրորդ անգն ունի,⁴ — Վենասա
(Venasa) Ռամսէյի հասանելոցնը պատմաբնի
համեմատ թէ ապստամբ Գիւլեւրա Ս. Բարսի
բարկութեան երեսէն գախուա Վենասայէն ի
Նազիւսնը, կը համարուի Մելիգորի քաղաք-
ավայր, ուր ի Հասաթիւնց եւ Յիւկան (Τροχός
եւ Ναξός) շատ մը քաղաքներ գտան: — Սարա-
բոն կը շարունակէ՝ "Միայն երկու կուսակաւ-
ութիւնը քաղաքներ ունին, այսինքն Տիւսիսիս"
Տիւսան (Tyana), Յարասի սորը կրկնական կրճե-
րուն մօտ, ուսկից է գիւրաբոյն եւ սոյրաքան
անցըր գէղ ի Վիլիկիս եւ Աորիք: Գաւառս կը
կոչուի նաեւ Եւսեբիոս Յարասի, բարեբեր է եւ
մեծաւ մասամբ հարթ: Տիւսան Համիրամայ
թմրին վրայ կ'իյնայ եւ լաւ ամրացուած է,⁵
չի՛ղջ այս ճամբով Յարասի վրայէն մնը ալ

եկանք ի Նիգիլէ՝ որ արդի գաւառական քաղաքն
է, եւ կրցանք հաստատել զաշտավայրին բարե-
բերութիւնը: Դիւս, կամ "Նիլիս Հիսար"
տեղը կը ցուցնէ երբեմն այնպէս մեծ Տիւսիսի
ուերակները, որոնք անըն անցած է այժմ Նիգիլէ:
Բանիսի Գաւա Վ'անուան, յետոյ կոչուեցաւ՝
Եւսեբիոս եւ Վիլիկիս Ալաուիս: Պայծառ չէ այն-
պէս թէ ի՞նչ Կաւէլ ըսել Սարաբոն "Համիր-
ամայ թումս, անուամբ. սակայն կը յիշեմ որ
երբ Նիլիս-Հիսարէն եկանք՝ ձախ թիւի վրայ
տեսանք թմրածու մեծ բարձրութիւն մը, ու-
րուն վրայ ըլլաւ էին Տիւսիսիս անբարեկ-
ները: Բաց առաի նոյն Սարաբոն կը մէկնէ Հա-
միրամայ թմրին անըն իւր ժ.Ձ. գրքին մէջ՝
"Նիլիս եւ Համիրամ իշնեցին բոլոր Արիւս, եւ
Համիրամէն կը ցուցնեն" բաց ի անոր շինու-
թիւններէն ի Բարիւն շատ ուրիշներ ալ:
Գրեթէ մարդը աշխարհիս վրայ՝ որպիսի այս
աշխարհամասին կը վերաբերի, ոչ միայն Հա-
միրամայ անուն կրող բլուրներն ու թմրերը,
այլ նաեւ ամբողջ բերդերը, շինութիւնքն ու
անոնց մէջ գեանափոխներ, ընդգիւններ, լեռնա-
սանդուխներ, գետեր եւ ծովեր կցող ջրանց-
ներ, վերապէս պողոտաներ եւ կամուրջներ,
Ալեքսանդրեան են Համիրամայ անուամբ այն կու-
սածոյներով լեցուած բլուրներն (ԺԲ, է, 7 եւ
Գ, 37, ԺԱ, էԳ, 4) որոնց վրայ նստած են
Տիւսան եւ Զեւոս: Նաեւ Գիոգոր (Բ, 14) յայտնի
կ'ըսէ Համիրամայ մասին թէ "Գաւաերու վրայ
հողաբլուրներ (χώρατα) կը շինէր եւ կը կոչըր
Համիրամայ գործք (Σεμυράμιδος έργα): Այս
որս արեւելք ամեն մեծագործ շինութիւնը
ճենովիլը՝ ներու կը արեւի:

"Հաս հեռու չեն, կ'ըսէ Սարաբոն, կաս-
տարաւ եւ Նիւրիսարա քաղաքիկները, լեռ-
ներու տեղի մօտ: Կաստարալայի մէջն է Ար-
տեմիս Պերասիոն (Artemis Perasia) իցեռ-հոյն
մէջեանը, որուն քրմուհիք կ'ըսուի թէ բոկ աս-
քով հրաշքի անխոյ վրայէն կը քայլէ, եւ
ոմանք հոս կը գնեն Որեստեսի եւ Յարոպոլիս
դիւսնայի պատմութիւնը: Պերասիոն այսինքն Յայն
կոչու, կոչուած է, վասն զի անդիի կողմէն (πέρρα-
θεν) հոս բերուած է եղբոր,՝ Եթէ Նիւրիսարա
արդի Էրեկլին է, կաստարալալ զինելու ենք արդի
Համիրարասիս, տեղը: "Պերասիոն, ձեւը, որ-
ւափ ալ Գարսիկնը պաշտպանած է, աղաւաղու-
թիւն կը համարուի կամ գոնէ սխալ հասկացում"
կապագոյնիսայ մէջ շատ պաշտաւած "Արգե-
մայ Պերիս (Artemis Περίαι) կամ Աւադայ
անուան: (Յեւ Preller, Gr. Mythol. I, 256.)

³ Նաեւ. յետոյ շատ քիչ քաղաքներ կը յիշեն:
Հերոկլէս Արեկիսեան (էՄ 396) զ'ըսէ՝ "Եւ. Գաւառս կապ-
ագոյնիսայ Ա. . . քաղաքք Դ. Կասարիոն, Նիւս, Փերիք
(εἰς Θέρμα), Հանգիւղաղաղա. ի՛" Գաւառս կապագոյնիսայ
Բ. . . քաղաքք Է: Տիւսան (Tyana). Փաւստոսիոսը: Կիւ-
րիակոս, Նազիւսնը, Սարասի, Պաւստոս, Հանգիւղաղա-
ղա. ցես, ցես Corp. script. hist. byz., ed. Niebuhr, vol. XIII,
(Կաստ. Երեւանեան). ապ. Բաձն 1840:

⁴ Նաեւ որս ալ Յիւլիքը կապագոյնիսայ բոլոր քա-
ղաքները կ'անուանեն Κομπολίαι (Գիւլաքաղաքներ):

⁵ Գարասաւ հին անունն է Արեկալայի (Archelaia)
որ է արդի Մուրեյ, ինչպէս Ռամսէյ համաձիշ կրողով ցու-
ցուցած է (էՄ 264):

⁶ Ա. Կասի՝ մեր մեկնութեան համեմատ (Թաւառներն
եղան երբեք) այն ստորեւնն ունեն՝ զոր տեղեր Տիւսիսի
քրմակալը:

Ստորաբն կը շարունակէ՝ «Այսպէս կողուած
 Կիւիկոյ մէջ Կիւիայ Մաշակ (Mazaca), երկրին
 մայրաքաղաքը: Նաեւ ասի եւսեբիա ալ կը կո-
 ջուի վերագրով» առ Արգեոսի: Քաղաքի մը դրից
 համար Մաժակ շատ անյարմարութիւն ունի.
 վասն զի ջուր ու ամրութիւններ եւ նոյն իսկ
 պատուարներ կը պակսէին պետութեան անհոգու-
 թեամբն, որ թերեւս այն դիտմամբ եւ որ բնա-
 կիւններն այս պատուարին՝ իրեւն պատնիշի՝
 վստահելով աւազակութեան չպարպակն, մա-
 նաւանդ որ կը բնակից դաշտավայրի մը վրայ որ
 բարձրագիւր եւ նեանքուռ անհաս բլուրներով
 ծածկուած է: Այսպէս կը կարգով» Կրտս-
 կինդի հետ: Աս ալ կը յարմարի հին Մաժակի
 դիրքին որ բարձրութեամբ Կիւիլէ նորին վրայ.
 վերջինս ալ իւր գոյութիւնը պարտական է Ս.
 Բարսիլի հիմնած եկեղեցիներուն եւ այն ամուր
 բերդին՝ զորՅուստինիանոս շինեց հին քաղա-
 քին (արդի Էսկիշէհ-Ներ Կեսարիայ) ներքեւ տա-
 րածուող դաշտին վրայ: Արդի քաղաքին պա-
 տուարներն ու պարիսպները շինած է Աւ-
 ճգդին-Կայ-Կուսար, եւ նորագոյն թիւ 1577ին:

«Կեսարիա Կապադոկիայի հին «Մաշակ» կամ «Ես-
 սիկա» առ Արգեոսի, (ի դոքս տօ՛ր 'Agyalos), մայրաքաղաք
 Կապադոկիայի, յերկրին՝ այժմեան Նահանգապետութեան
 (praefectura) Կիւիկոյ: Մաժակ (= Մաժաք) անուը յա-
 ռաւ կը բերնի Մոսարէն Գամարը Նախահօրեն (Նառա. Երե-
 րանմանի «Հանութեան», Ա. էջ 20. Յովսէփոս «Հնախ. Լը-
 Յ. 125. Փիլոստորգոս» Եկեղ. Պատմ. Թ. 12.) Եւսեբիոս (Euse-
 bios) կը Կոլուսեր թերեւս գրածներու յիշած Արտաբա-
 Նուսէն արքայի անուամբ: Կեսարիոս (Caesarea) անունն
 առաւ Յերոսոլոս Կայսերէն, որ 17ին Յ. Գ. կապադոկիական
 Նահանգի մ'ընտրու. իրանիցի արքայը (A.D. Min. 303 Մ) թէ
 անուան փոփոխութիւնն ընծաւ եւ կըսուի Կես. հաստատու-
 ած է միայն Սուլեյման (Պատմ. Եկեղ. Ե. Գ. Գ. Սուլեյման) եւ
 Կաթողիկոսի (Պատմ. Եկեղ. Երեւմտեան. 2. Գ) ըսածին
 վրայ: Այս Կապադոկիայի այնպէս համադրէ լին (սեւս Ruge
 եւ Pauly-Wissowa ք. Գիւր. Real Enc. 1. 269) որ Կարե-
 նած հնու թեան ասորական տեղեկութիւնք իրէ. (Հեմա
 Eutrop. 7, 11, 2; Suidas, ք. բառն Կիւիւսիո: եւ Κατωγειρα,
 Յիւրոքիոս Ժմկէր. էջ 147 ըստ Կրտ. Schoene) Սակայն
 միտ Գեմելու բառն է որ Ստորաբն (Ժմ. 338) թեւս Գեմել
 Կապադոկիայի (հաստատուած) Նահանգի գաւառը, բայց չի
 գիտեր Կեսարիոսն անունը ըստ Ստրաբոնի իրական (Str.
 Rufus brevior. 11) Արգեոսիոսն էր, ըստ Կեսարիոսի Նի-
 բառեանի (Conet. Porphyrog. de them. I, 20 ad. Bonn.)
 Յուսիս Կեսարիոն էր անուանաբար թեան հնդեմակը.
 (սեւս Hist. boill. Alex. 66, 4. Պիլիպոս' nat. hist. 6, 8.
 Պալլադ. 5, 6. 15. Ռ. Գեմ. Սեմ. Itin. Ant. 179, 5. 201, 205 Մ.
 210, 211 Մ. 214; Tab. Pent. 10, 2, 3. Փիլոստոր. «Մարտ. Ես-
 փեստաց» 1, 18. Սեմ. Մարիանոս' Ժ. Ժ. 1. Լեոնիդ. 698, 6.
 Not. episc. 1, 8 եւ արիւններ) Երբ Վաղէն Կայսեր տանի
 Կապադոկիայի Նահանգը բաժնուեցաւ, Կեսարիոն մնաց մայ-
 րաքաղաք Ասալին Կիւիկոյ (C. prima, եւս Էրաբուլէն) յի-
 շեալ տեղը: Մաշակ (Mazaca) անուը յիսայ ալ կը գործ-
 անուէր, ինչպէս կը ցուցնէ յայն արձանագրութիւնը (սեւս CIG.
 4442. «Հասարակ Յիւստինիանոս Կայսեր» Կիւիկոյ) Գա-
 ղաթի անունն արեւմտեանը՝ զոր Յովսէփոս «Էսկիշէհ-Ներ»

«Մաժակի շրջակայ երկիրը, Կ'ըսէ Ստրա-
 բոն, այլեւայլ կողմանէ անաբարբեր է: Բայց
 Կ'երեւայ թէ թագաւորներն անոր համար ի
 մասնաւորի իրենց բնակավայրն ընտրած են,
 վասն զի երկրին մշտեղը Կիւիայ եւ կը մատա-
 կարարէր փայտ ու քար աննշանութեան համար
 եւ խոտ՝ որուն պէտք ունէին յատկապէս անա-
 սուն բուժանելու համար. վասն զի քաղաքը
 կերպով մ'անոնց բանակատեղն էր: Իրենց ա-
 րիշ ապահովութիւնն էին աննապահներն՝ զո-
 րոնք կը պահէին բերդերու մէջ, որոնք շատ
 բազմաթիւ են, եւ մասամբ թագաւորին են՝
 մասամբ անոր բարեկամներուն: Այսինքն
 Ստրաբոն կը նշանակէ Մաժակի հեռաւորու-
 թեան չափերը Պոնտոսէն եւ Ցաւրոսէն, եւ
 յետոյ կը շարունակէ՝ «Մաժակացիք Կապարն
 Քարնիկոսն օրինաց համեմատ. վասն զի օրին-
 երգու (սոմարծոն) մը կը պահեն՝ որ իրենց օրի-
 նաց մէկնինքն էր՝ ինչպէս Հռովմայեացիք լոյժ
 իրաւագէտները: Շատ նեղուեցան հայազգի
 Տիրքանէն՝ երբ Կապադոկիական արշաւեց. վասն
 զի զիրենք ամէնը փոխադրեց Միջագետք եւ
 Տիրքանակերտի քաղաքը մեծաւ մասամբ իրենցմէ
 բնակեցուց: Բայց յետոյ՝ Տիրքանակերտի առ-
 նուելէն ետքը՝ իրացող գարնաւ:» Կապադոկի-
 կոյ բերքերուն մէջ կը յիշէ Ստրաբոն «Սինս-
 պեան առաւ կամ կարմիրեղը (μύλτος), որ
 լաւագոյնն է եւ Իրեքականին գրեթէ կը հաւ-
 տարին: Սինոպեան կը կուտի, վասն զի վաճա-
 րականները հոն կը առնէին լայն, Եփեսոսացի
 առեւտրին մինչեւ այս երկիրը ապարանքէն
 յառաջ: Այս «կարմիրեղը» (μύλτος) մեկ-
 նութիւնը կը թողունք գիտնաց: Կանենբերգ
 (O. Kannenberg, Naturschätze Kleinasiens)
 յիշեալ ալ չէ զայս: Չենք կրնար որոշել թէ որ-
 չափ կապ ունի տար ճեմ Կարմիր գետին
 (Գրգըլ-Բոմար) անունը: Արգեոսի միւս հան-
 քային գանձերն ալ կը սպասեն տակաւին վի-
 մագէտի մ'աւստանախորութեան: «Գանուած
 կ'ըսուին նաեւ, Կ'ըսէ Ստրաբոն, բիրեղի տախ-
 տախներ եւ երեքնաքար մ'Արեւելոյստի բովա-
 գործներէն: Գաւառայի մասերը: Գանուեցաւ,
 նաեւ տեսակ մը Ճերմակ քար՝ փղովի գանձով,
 մեծ յետանաքարի ձեւով, որմէ դանակի կոթ
 կը շինեն. բայց աստի կան պատահականի ապակոյ
 մեծ տախտակներ: զորոնք դուրս ալ կը
 խաւրեն:»

Իսկ Հայք «Ջուրիկ» կը կոչեն, արդի Կեսարիոյ հարա-
 բնական իրաւէ կիւնան, զորոն նկարագրած է Բարթ.
 (Barth, Petersen. Mitth. Erg. Hist. III. 56.)

“Նաեւ շքեակայ երկիրը (կեսարիոյ), կ'ըսե Սարաբուն, բոլորովն անպողտեր եւ մշակութեան անյարմար. վասն զի աւազուած եւ ներքեւը ժայռաւ:” Այս օրս ալ աւելի բարձր կեդգով քան ցորենի բերքով ծածկուած են արդի արուար. քաղաքին շրջակայքն, որուն արուարձաններն աւելի գեղէ յման են, եւ որ՝ օրինակի համար՝ Ս. Բարսեղի օրով հին քաղաքին հետ մինչեւ 400.000 հոգի բնակիչ ունէր: Մեկաս՝ այժմ Գարա-սու՝ գետին ժառին Սարաբունի պատմանն այնպէս իմանալու է թէ Արիարաթէն արքայի շինած թուամբը կրնայ ըլլալ միայն այն կրճին մէջ, ուր նոյն գետը կարմիր գետ կը թափուի: Գաղաքին առջեւ գաշալին մէջ գետ մ'ալ կայ, կ'ըսե Սարաբուն, Մեկաս (Սեւ) անուամբ, իր 40 ասոց հեռու. քաղաքէն, որուն աղբիւրն է քաղաքէն աւելի վար սեղ մը: Ուստի քաղաքացւոց համար այն կողմանէ օգտակար չէ որ գետին անկողինը աւելի բարձր չէ եւ ճահիճ. ներ ու լճակներ կը կազմէ, եւ ամառն օդը կ'ապականէ: Նաեւ քարահանքն անգործանելի կ'ընէ՝ որչափ ալ օգտակար ըլլար այն, վասն զի քարերու խաւեր կան՝ օրոնք Մածակացւոց առատութեամբ կը մատակարարեն առն շինելու քար. բայց քարի շաքերը ջրով ծածկուած են, ուստի չեն կրնար բանեցուիլ: Այս ճահիճն սեղերն ալ շատ սեղ (սարերիկեայ) կրակի հետ հաղորդակցութիւն ունին, Այս օրս ալ կեսարիոյ շրջակայքն եւ Արգեոսի տաքը կը տարածուին մեծ լճակներ եւ ճահիճներ, որոնցմէ են Գարա-սու եւ Սարաբունի գետերու ջրերը: — Սարաբուն կը շարունակէ՝ “Որովհետեւ Մեկաս նեղ սեղ մը չ-իւ կը թափուի, Արգեոս թագաւորը գոյցեց այն սեղն, որով բոլոր շրջակայքն ծովանման լիճ մը դարձաւ: Եւ որովհետեւ ծովուն մէջ քանի մը կղզիներ կային՝ ինչպէս Կիւկլաքները (*), անոնց վրայ կը բնակէր թագաւորն եւ երիտասարդական զուարճութեանց կը պարտադէր: Բայց թուամբը բռնութեամբ պատեցաւ եւ ջրուն իր ելքը գատու: Ասով բարձրացաւ Հեկթէ՝ (մէ Եփրատը) եւ Կապադովկանն հողին մէջ մտա մը հնար ըջեց տարաւ, աւերեց գեղեր եւ մշակեալ գաշալներ եւ փոխգական Գաղատայոյ մեծ փնաններ ըջաւ: Ասոր դէմ Գաղատացիք 300 սաղանգ փնատուց տուգանք պահանջելով առին, իրաւընտրութիւնը Հռոմայեցւոց տալով: Նոյնը պատա-

հեցաւ Հերպոյի՝ լոյժ ալ, վասն զի հոս ալ Կարմալաս (արգի՝ Սամանտի-սու) գետին ընթացքը փակեց. բայց գետը պատեց անցաւ եւ իւր ջրուն աւերեց քանի մը կիլիկեան տեղեր Մալաթի լոյժ, եւ օտարակեցաւ փնատուղներուն հատուցում ընել:”

(ՀԵՐՈՆ-ԻԵՐԷ)

Հ. Յ. Տ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԱՎԱԿԱՆՍՍ ԵՒ ԻՐ ԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ ԱՌՅԱՆՍ ԾԱՌԵՐՆԵՐ

Ազապետոսի Նախընթաց ընազրին տպագրութեան ժամանակ շատ թնկալահին տեղեկութիւններ տալանք Արք. Յովհ. մե. Մկրտումէ, որ ըստինամեւ իր Ազապետոսի տպագրութեան (Կ. Գ. 1806) մասին տեղեկութիւններ տալ, միանգամայն համաձայնելով մեր ձեռագրին ընթերցումանքը տպագրին նետ՝ վերջոյս տարբերութիւններ նշանակելով խաւած մեղք: Այս ամէնուն համար հոս ալ կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը: Տարբերութիւնը շատ մեծ մն. սլաքը ընթերցման տարբերութիւնն ասելով՝ նոյն խմբագրութիւնն մնն է: Յիշեալ տեղեկութեանց մասին յետոյ:

Յ.

Ազապետոս Եւանջ լոյժ արգէն հնուց տարածուած գործք մըն էր, Նաեւ իբր գրողից ուսմանն միջոց, Հնուց լոյժ յաճախ էին քերականական-բառապաշարն լուծմունք նշանաւոր մատենադարանց, ինչպէս այսօրիս լուծմանց առատութիւն մ'ունէինք մենք ալ: Առի՛կ գրագրացած է Եւանջը “հասած գրողութիւն” (σχεδογραφία) կոչուած, այսինքն քերականական ուսմունքը սորվեցնել՝ լուծելով հասածի մը բառերն ու բառաձեւերն: Ասոր համար կ'ընտրուէին կարեւ եւ իմրուած կտորներ Ս. Գրքէն, եկեղեցական երգեր, նամականեր եւ

1. Ուսման Հերպոյի մասին իւր կարծիքը կազմած է Կարմալաս գետը՝ որուն վրայ կ'իկնար Հերպոս, նոյն համարելով Սամանտի-սու գետին հետ: Ուրգէն (Rugos) քիչը Սարաբունի առեւ այս տեղեկութեան համար՝ զոր Ուսման իւր օգտին յառա՛կ կը քերէ, անհնար կը համարէ այն կարծիքը: վասն զի երբ Սարաբուն (ժ. 589) կը պտուռէ թիւ Կարմալաս թուամբը պատեւելով աւերեց Կիլիկիացւոց քանի մը տեղերը Մալաթի լոյժ (σὺν Κίλικαν τινὰ χωρία τὰ περὶ Μαλλόν), լինք կրնար Կարմալասը փնտռել Սամանտի կամ Սեղաւն գետին կողմերի, այլ չի՛հաս ցեղանի, զ'սակ զի վերջոյս խաւանաւորի մը Կարմալաս (Μαλλία ὁ Pyramus) եւ արդի Կարմալասը, անոր արեւմտեան՝ այժմ Երմուք՝ խաւանաւորի բաշկին վրայ: Այս գետին կողմերը քուրման-սու գետ մը գտնելով, ինքնին կու. զայ տեղ գաղափար՝ անուանց նմանահասկեման համար՝ նշանաւորել վերջինս Կարմալասի հետ: Եւանջային զեպոյ Հերպոս գետին արեւելեան կողմէ երբ Ուրգէն Կարմալասը կը համարէ քուրման-սու գետը, իսկ Կարմալ (ΚΟΡΔΑ) անունը կու. ապա անոր քիչ քիչ՝ Մարագուշայի:

* Բնագրին մէջ երկու անգամ մը սխալմամբ գրուած է Եϋφράτης (Եփրատ) փոք. * Αλυσ (Հալիս)